מסילת ישרים — בדרכי קנית הענוה

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הָעֲנָוָה שְׁנַיִם הֵם הַמַּרְגִּילִים אֶת הָאָדָם אֶל הָעֲנָוָה, הָרְגִילוּת וְהַהִתְבּוֹנֵן.

הָרְגִילוּת הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מַרְגִּיל עַצְמוֹ מְעַט מְעַט בְּהִתְנַהֵג בִּשְׁפָלוּת עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁזָּכַרְנוּ, בִּישִׁיבַת הַמְּקוֹמוֹת הַפְּחוּתִים וְלָלֶכֶת בְּסוֹף הַחֶבְרָה, לִלְבֹּשׁ בֶּגֶד צָנוּעִים, דְּהַיְנוּ מְכֻבָּדִים אַךְ לֹא מְפֹאָרִים, כִּי בְּהִתְרַגְּלוֹ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה תִּכָּנֵס וְתָבוֹא הָעֲנָוָה בְּלִבּוֹ מְעַט מְעַט עַד שֶׁתִּקָּבַע בּוֹ כָּרָאוּי.

כִּי הִנֵּה בִּהְיוֹת טֶבַע לֵב הָאָדָם לָזוּחַ וּלְהִתְנַשֵּׂא קָשֶׁה עָלָיו לַעֲקֹר מֵעִקָּרָהּ הַנְּטִיָּה הַטִּבְעִית הַזֹּאת, אֶלָּא אִם כֵּן בַּפְּעָלוֹת הַחִיצוֹנוֹת הַמְּסוּרוֹת בְּיָדוֹ יַמְשִׁיךְ מְעַט מְעַט הַדָּבָר בִּפְנִימִיּוּתוֹ הַבִּלְתִּי מָסוּר לוֹ כָּל כָּךְ, וּכְעִנְיָן שֶׁבְּאַרְנוּ בַּזְּרִיזוּת, שֶׁכָּל זֶה נִכְלָל בְּמַאֲמָרָם ז"ל (ברכות י"ז א): לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עָרוּם בְּיִרְאָה, דְּהַיְנוּ שֶׁיְּבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת נֶגֶד הַטֶּבַע וּנְטִיָּתוֹ עַד שֶׁיְּנַצְּחֵם.

אַךְ הַהִתְבּוֹנֵן הוּא עַל עִנְיָנִים שׁוֹנִים, הָאֶחָד הוּא הַמְּזָכָּר בְּדִבְרֵי עֲקַבְיָא בֶּן מַהֲלַלְאֵל (פרקי אבות ג:א): דַּע מֵאַיִן בָּאתָ מִטִּפָּה סְרוּחָה וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הקב"ה.

כִּי בֶּאֱמֶת כָּל אֱלֶה הֵם נֶגְדִּיִּים לַגַּאֲוָה וְעוֹזְרִים אֶל הָעֲנָוָה, כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם מִסְתַּכֵּל בִּפְחִיתוּת חָמְרוֹ וּגְרִיעוּת הַתְחָלָתוֹ אֵין לוֹ טַעַם לִנָּשֵׂא כְּלָל אֶלָּא לֵבוֹשׁ וְלִכָּלֵם.

הָא לְמָה זֶה דּוֹמֶה לְרוֹעֶה חֲזִירִים שֶׁהִגִּיעַ לִמְלֹךְ, כָּל עֵת אֲשֶׁר יִזְכֹּר יָמָיו הָרִאשׁוֹנִים אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּתְגָּאֶה. וּכְשֶׁיַּחֲשֹׁב כְּמוֹ כֵן שֶׁבְּסוֹף כָּל גְּדֻלּוֹתָיו יָשׁוּב לֶעָפָר, מַאֲכָל לַתּוֹלַעַת, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּכָּנַע גְּאוֹנוֹ וְיִשְׁכַּח שְׂאוֹן גַּאֲוָתוֹ, כִּי מַה טּוּבוֹ וּמַה גְּדֻלָּתוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בֹּשֶׁת וּכְלִמָּה.

וּכְשֶׁיַּחֲשֹׁב עוֹד וִידַמֶּה בְּלִבּוֹ רֶגַע הִכָּנְסוֹ לִפְנֵי הַבֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁל צְבָא מַעְלָה, בְּעֵת שֶׁיִּרְאֶה עַצְמוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הקב"ה הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר בְּתַכְלִית הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה בְּסוֹד קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתֵי גְּבוּרָה גִּבּוֹרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מוּם, וְהוּא עוֹמֵד לִפְנֵיהֶם גָּרוּעַ פָּחוּת וְנִבְזֶה מִצַּד עַצְמוֹ, טָמֵא וּמְגֹאָל מִצַּד מַעֲשָׂיו הַיָּרִים רֹאשׁ? הֲיִהְיֶה לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה? וְכִי יִשְׁאָלוּהוּ אַיֵּה אֵפוֹא פִּיךָ, אַיֵּה גְּאוֹנְךָ וּכְבוֹדְךָ אֲשֶׁר נָשָׂאתָ בְּעוֹלָמְךָ?

מַה יַּעֲנֶה אוֹ מַה יָּשִׁיב עַל תּוֹכַחְתּוֹ, הִנֵּה וַדַּאי שֶׁלּוּ רֶגַע אֶחָד יְצַיֵּר הָאָדָם בְּשִׂכְלוֹ הָאֱמֶת הַזֶּה צִיּוּר אֲמִתִּי וְחָזָק, פָּרוֹחַ תִּפְרַח מִמֶּנּוּ כָּל הַגַּאֲוָה וְלֹא תָּשׁוּב אֵלָיו עוֹד.

הַשֵּׁנִי הוּא עִנְיַן חִלּוּף תּוֹלְדוֹת הַזְּמַן וְרֹב תְּמוּרוֹתֵיהֶם, כִּי הֶעָשִׁיר קַל לִהְיוֹת עָנִי, וְהַמּוֹשֵׁל לְעֶבֶד, וְהַמְּכֻבָּד לִנְקְלָה, וְאִם הוּא יָכוֹל כָּל כָּךְ עַל נִקְלָה לָשׁוּב אֶל הַמַּצָּב הַנִּבְזֶה בְּעֵינָיו הַיּוֹם, אֵיךְ יִגְבַּהּ לִבּוֹ עַל מַצָּבוֹ אֲשֶׁר אֵינוֹ בָּטוּחַ עָלָיו, כַּמָּה מִינֵי חֳלָאִים יְכוֹלִים חָס וְשָׁלוֹם לָבוֹא עַל הָאָדָם שֶׁיִּצְטָרֵךְ בְּמוֹ פִיו לְהִתְחַנֵּן לְמִי שֶׁיַּעֲזֹר אוֹתוֹ וְיַסִּיעֵהוּ וְיָקֵל לוֹ בְּמִקְצָת. כַּמָּה צָרוֹת חָס וְשָׁלוֹם יְכוֹלִים לָבוֹא עָלָיו שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָלֶכֶת לְשַׁחֵר פְּנֵי רַבִּים אֲשֶׁר מָאַס לְפָנִים לָתֵת לָהֶם שָׁלוֹם לְמַעַן יִהְיוּ לוֹ לְמוֹשִׁיעִים.

וּדְבָרִים אֵלֶּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כְּדַאי הֵם לְהָסִיר מִלֵּב הָאָדָם גַּאֲוָתוֹ וּלְהַלְבִּישׁוֹ עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת.

וּכְשֶׁיִּתְבּוֹנֵן עוֹד הָאָדָם עַל חוֹבָתוֹ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, וְכַמָּה הִיא נֶעֱזֶבֶת מִמֶּנּוּ וְכַמָּה הוּא מִתְרַשֵּׁל בָּהּ וַדַּאי שֶׁיֵּבוֹשׁ וְלֹא יִתְגָּאֶה, יִכָּלֵם וְלֹא יָרוּם לְבָבוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה לא:יז-יח): שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד וְגוֹ', כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ, בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי וְגוֹ'

וְעַל הַכֹּל יִתְבּוֹנֵן תָּמִיד לְהַכִּיר חֻלְשַׁת הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי, וְרֹב טָעוּיוֹתָיו וּכְזָבָיו, שֶׁיּוֹתֵר קָרוֹב לוֹ תָּמִיד הַטָּעוּת מֵהַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית. עַל כֵּן יֵרָא תָּמִיד מֵהַסַּכָּנָה הַזֹּאת, וִיבַקֵּשׁ לִלְמֹד תָּמִיד מִכָּל אָדָם וְלִשְׁמֹעַ תָּמִיד לְעֵצָה פֵּן יִכָּשֵׁל, וְהוּא מָה שֶׁאָמְרוּ ז"ל (אבות ד:א): אֵיזֶהוּ חָכָם הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יב:טו): שׁוֹמֵעַ לְעֵצָה חָכָם.

אַךְ מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא הָרִבּוּי וְהַשִּׁבְיָעָה בְּטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, וּכְעִנְיָן הַכָּתוּב שֶׁבְּפֵרוּשׁ אוֹמֵר (דברים ח:יב): פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וְגוֹ' וְרָם לְבָבֶךָ וְגוֹ'.

עַל כֵּן מָצְאוּ לָהֶם הַחֲסִידִים טוֹב לִהְיוֹת הָאָדָם מְעֻנֶּה נַפְשׁוֹ לִפְעָמִים, לְמַעַן הַשְׁפִּיל יֵצֶר הַגַּאֲוָה אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִתְגַּבֵּר אֶלָּא מִתּוֹךְ הָרִבּוּי, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ ז"ל (ברכות ל"ב): אֵין אֲרִי נוֹהֵם מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל תֶּבֶן אֶלָּא מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל בָּשָׂר.

וְהִנֵּה בְּרֹאשׁ כָּל הַמַּפְסִידִים הוּא הַסִּכְלוּת וּמְעוּט הַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית, כִּי תִרְאֶה שֶׁאֵין הַגַּאֲוָה מְצוּיָה יוֹתֵר אֶלָּא בְּמִי שֶׁסָּכָל יוֹתֵר.

וְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל אָמְרוּ (סנהדרין כ"ד א): סִימָן לְגַסּוּת הָרוּחַ עֲנִיּוּת הַתּוֹרָה. וְכֵן אָמְרוּ (זהר בלק): סִימָן דְּלָא יָדַע כְּלוּם שַׁבּוֹחֵי. וְאָמְרוּ עוֹד (ב"מ פה ב): אִסְתֵּרָא בְּלָגְיָנָא קִישׁ קִישׁ קָרְיָא. עוֹד אָמְרוּ (ב"ר טז:ג): שָׁאֲלוּ לְאִילָנֵי סְרָק מִפְּנֵי מָה קוֹלְכֶם נִשְׁמָע? אָמְרוּ הַלְוַאי יִהְיֶה קוֹלֵנוּ נִשְׁמָע וְנִזָּכֵר.

וּכְבָר רָאִינוּ שֶׁמֹּשֶׁה שֶׁהוּא מֻבְחָר שֶׁבְּכָל הָאָדָם הָיָה עָנָיו מִכָּל הָאָדָם.

עוֹד מִמַּפְסִידֵי הָעֲנָוָה הוּא הַהִתְחַבְּרוּת אוֹ הַהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּבְנֵי אָדָם חֲנֻפִּים אֲשֶׁר לִגְנֹב לִבּוֹ בְּחֲנֻפּוֹתָם לְמַעַן יִיטַב לָהֶם יְשַׁבְּחוּהוּ וִירוֹמְמוּהוּ, בְּהַגְדִּיל מָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִן הַמַּעֲלוֹת עַד הַתַּכְלִית, וּבְהוֹסִיף עָלָיו מָה שֶׁאֵין בּוֹ כְּלָל, וְלִפְעָמִים שְׁמָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הוּא הַהֵפֶךְ מִמָּה שֶׁמְּשַׁבְּחִין אוֹתוֹ.

וְהִנֵּה סוֹף סוֹף דַּעַת הָאָדָם קַלָּה, וְטִבְעוֹ חַלָּשׁ וּמִתְפַּתֶּה בְּנָקֵל, כָּל שֶׁכֵּן בְּדָבָר שֶׁאֵלָיו הוּא נוֹטֶה בְּטֶבַע, עַל כֵּן בְּשָׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יוֹצְאִים מִפִּי שֶׁהוּא מַאֲמִין לוֹ, יִכָּנְסוּ בּוֹ כְּאֶרֶס וְעֶכֶס, וְנִמְצָא נוֹפֵל בְּרֶשֶׁת הַגַּאֲוָה וְנִשְׁבָּר.

הֲרֵי לָנוּ (מ"ב י"ב:ג): יוֹאָשׁ אֲשֶׁר הֵטִיב לַעֲשׂוֹת כָּל יְמֵי הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רַבּוֹ, וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ עַבָדָיו וְהִתְחִילוּ לְהַחֲנִיף לוֹ וּלְהַגְדִּיל הִלּוּלָיו, עַד שֶׁדִּמּוּהוּ לֵאלֹוהַּ, אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם.

וְתִרְאֶה זֶה הַדָּבָר בְּבֵרוּר כִּי רֹב הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים אוֹ כָּל בַּעֲלֵי הַיְכֹלֶת יִהְיוּ בְּאֵיזֶה מַדְרֵגָה שֶׁיִּהְיוּ נִכְשָׁלִים הֵם וְנִשְׁחָתִים בַּעֲבוּר חֲנָפַת מְשָׁרְתֵיהֶם.

עַל כֵּן מִי שֶׁעֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ, יוֹתֵר יִזָּהֵר וְיִעַיֵּן בְּמַעֲשֵׂי מִי שֶׁרוֹצֶה לִקְנוֹתוֹ לוֹ לְחָבֵר אוֹ לְיוֹעֵץ, אוֹ לְפָקִיד עַל בֵּיתוֹ, מִמָּה שֶׁיִּזָּהֵר וְיִעַיֵּן בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתָּיו, כִּי הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה יוֹכַל לְהַזִּיק לְגוּפוֹ בִּלְבַד, וְהַחֲבֵרִים אוֹ הַפְּקִידִים יוּכְלוּ לְהַשְׁחִית נַפְשׁוֹ וּמְאוֹדוֹ וְכָל כְּבוֹדוֹ, וְדָוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אוֹמֵר (תהלים קא:ו-ז): לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי.

וְאֵין טוֹב לָאָדָם אֶלָּא שֶׁיְּבַקֵּשׁ לוֹ חֲבֵרִים תְּמִימִים שֶׁיָּאִירוּ עֵינָיו בְּמָה שֶׁהוּא עִוֵּר בּוֹ, וְיוֹכִיחוּהוּ בְּאַהֲבָתָם וְנִמְצְאוּ מַצִּילִים אוֹתוֹ מִכָּל רַע, כִּי מָה שֶׁאֵין הָאָדָם יָכוֹל לִרְאוֹת, לְפִי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה חוֹבָה לְעַצְמוֹ, הֵם יִרְאוּ וְיָבִינוּ וְיַזְהִירוּהוּ וְנִשְׁמָר, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כד:ו): וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ.